

OVER TAAL

- 111** Interview
Eugène Berode: 25 jaar taaladvies op de BRT - Sara Brouckaert
- 114** Taalwerk
De hee en de gaa. Misverstanden over een klankwissel - Chris De Wulf
- 117** Taalkronkels
Nederlands op straat en/of in je doctoraat? - Albert Oosterhof
- 118** Idioom & Co
Zware idiomatiek. Over woordcombinaties met 'zwaar' - Filip Devos
- 120** Broodje taal
Zuivere koffie - Sara Brouckaert en Nele Nivelde
- 122** Interview
Johanna Spaey: van assyriologie naar God spelen - Ann Bogaerts, Aurélie Dubois en Mariken Minjauw
- 125** Taalwerk
Moest ik jong zijn... Voorwaardelijke bijzinnen in Noord en Zuid - Ronny Boogaart
- 128** Dossier
De kracht van je stem: verkiezingen in klare taal - Karl Hendrickx
- 131** Te boek
Gaten in de woordenschat - Filip Devos
Joodse cultuur in nieuw woordenboek - Filip Devos
Taalkalenders voor 2007 - Filip Devos
- 135** Column
2000 jaar Latijnse oneliners - Hugo Brouckaert
- 136** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

Interview

Eugène Berode: 25 jaar taaladvies op de BRT

SARA BROUCKAERT

Als taaladviseur voor de openbare omroep gaf Eugène Berode van 1971 tot 1996 taalraad aan al wie het horen wilde. Zijn reputatie is legendarisch, net als zijn 'blauwe brieven'. Klopt het wel met die reputatie? En zit de liefde voor de taal, tien jaar na zijn pensioen, nog even diep?

Wie uw naam zegt, zegt: 'blauwe brieven'.

Die blauwe brieven zijn in taalkringen eigenlijk zo'n beetje een mythe geworden. Toen ik in 1971 bij de omroep begon, was dat gebruik er al. Karel Hemmerechts is daarmee begonnen, en ik ben doorgesgaan tot 1985. De laatste tien jaar schreef ik niet langer blauwe brieven. Toen ik bij de omroep begon, was alles gefixeerd op: 'zeg niet dit, maar zeg dat'. Ik vond dat niet gezond. Het was voor mij veel belangrijker duidelijke en verstaanbare taal voor de microfoon te hanteren. Dat heb ik de mensen proberen wijs te maken. En daarom heb ik toen ook een stijlboek geschreven. Ik wou het belang van 'zeg niet dit, maar wel dat' heel erg relativeren.

Anderen, zoals Cas Goossens, hielden er een andere mening op na en hechtten erg veel belang aan taalzuiverheid.

Hun houding moet je in de historische context zien: die mensen zijn opgevoed met de ABN-kringen. Het allerbelangrijkste toen was taalkundig correct te praten. Toen ik daar begon, bestond er zelfs de gewoonte dat als een expert – economisch of financieel – te veel taalfouten maakte, zijn tekst werd gecorrigeerd en ingele-

zen door een journalist. Ik vond dat niet kunnen. Een expert moet kunnen vertellen wat hij te zeggen heeft! Het heeft me tien jaar of meer gekost, maar ik heb de regel ingevoerd dat we altijd standaardtaal gebruiken, behalve als we een goede reden hebben om dat niet te doen. Omdat iemand een expert is, of een soap maakt waarin een kampioenenploegje opdraaft. Dan ga je eens kijken hoe amateurvoetballers praten. En dan gebruik je die taal. Dat was toen totaal nieuw!

Uiteindelijk was het taaladvies niet gestructureerd voor u bij de omroep begon. En was het ineens uw taak om dat wel te doen?

U denkt natuurlijk: die journalisten, die omroepsters, die sterren, halve sterren en dwaalsterren, dat zijn grote

ego's. Maar ik heb een nog veel groter ego. Laat ik het maar eens van mezelf zeggen: ik was een briljante leraar. Dus neen, ik was daar helemaal niet bang voor. Je moet de mensen kunnen overtuigen van het belang. Er is geen slechtere luisteraar of kijker dan de boze luisteraar of kijker. Mensen ergeren kun je beter niet doen als je wilt dat je boodschap overkomt. Dat heb ik ze van bij het begin duidelijk willen maken en bij de meesten is dat goed overgekomen. Ik ken natuurlijk ook de verhalen van sommige hardnekkige non-believers, maar ik denk dat ik er in die 25 jaar toch in geslaagd ben ze te doen geloven dat taal belangrijk is. Mensen bootsen ons ook na. Men zegt dat het VRT-Nederlands de norm is in Vlaanderen en dat is ook een beetje zo.

Wat Galle aanpreeft,
was geen Nederlands,
maar Galleaans.

Cas Goossens vertelde me dat er, vóór u bij de omroep kwam, niet werd getwijfeld aan de naslagwerken. U deed dat wel?

Het probleem was dat je in de eerste plaats het vertrouwen moet winnen van de mensen op de werkvloer, natuurlijk zonder onmiddellijk ruzie met de top te maken. Dat was een beetje schipperen. En dus heb ik gezegd dat ik die beruchte blauwe brieven aan de medewerkers wel wilde blijven schrijven, maar ik weigerde ze ook naar de directie te sturen. Dat was een zaak tussen de betrokken journalist of omroeper en mij. Dat lag moeilijk, maar ze hebben ermee ingestemd. Ten tweede heb ik gezegd dat je op het gebied van gallicismen en zo – heel gevoelig in Vlaanderen – uitzonderingen moet toestaan. De Vlaamse taal is een plastische taal en tegen sommige beelden kan je geen bezwaar hebben, ook al zijn ze niet gebruikelijk in Nederland. Voor mij hoeft het niet 'mosterd na de maaltijd' te zijn ('vijgen na Pasen' [nvdr]). Voor mij mogen ze allebei. Ik heb dat dus zeer genuanceerd. En de derde correctie was natuurlijk dat sommige mensen, als ze experts waren of als het om soaps ging, gerust tussentaal mochten gebruiken. Ik wou een zeer genuanceerd taalbeleid, maar dat ging niet altijd makkelijk.

Deed het pijn om afscheid te nemen? U had toch heel wat opgebouwd?

Neen. Ik ben precies tot mijn vijfenzestigste blijven werken, niet om Guy Verhofstadt een plezier te doen, maar omdat ik zelf vond dat het zo hoort. En dan ga je weg. Nu doe ik andere dingen. Ik ben bijvoorbeeld voorzitter van de raad van bestuur van een revalidatiecentrum, en ik schrijf teksten voor het blaadje van een die-renasiel. Totaal andere dingen dus. Ik ben veertig jaar met taal bezig geweest: als leraar Nederlands en bij de VRT, dus het was tijd voor wat anders. Nu, ik maak me geen illusie hoor. Ik kan het niet helpen dat ik me blijf ergeren aan sommige dingen. Maar de passie is verdwenen om daar nu eindelijk eens iets aan te gaan doen.

Welke belangrijke evoluties heeft u gezien in het taalgebruik?

De grootste evolutie die ik gezien heb, is het informeler worden van het taalgebruik. Het is ongelooflijk hoe formeel én het taalgebruik én vooral de intonatie vroeger waren. Dat is zonder twijfel de voornaamste trend. De tweede evolutie is het besef dat er regels zijn voor hoe een bericht in elkaar zit. Dat is ook geleidelijk gegroeid en nu is het gemeengoed geworden. Iedereen schrijft tegenwoordig een stijlboek. Dat is een trend. En 'stijlboek' is natuurlijk een eufemisme. Eigenlijk kan je ze vergelijken met kookboeken. Hoe maak ik een stoofpot? Hoe maak ik een goed bericht? Dat is dus de tweede trend, al is die minder belangrijk dan de eerste. En de derde ontwikkeling is natuurlijk het politiek correcte denken, steeds meer ideologisch: 'zelfmoord' of 'zelfdoding', 'terrorist' of 'vrijheidsstrijder', of 'abortus'. Toen ik bij de omroep kwam, was dat nog 'vruchtafdrijving', en later zelfs het bespottelijke 'zwangerschapsonderbreking'. Net alsof je een zwangerschap kunt onderbreken en er 's anderendaags mee doorgaan. Het bewustzijn dat termen heel belangrijk zijn als je niet troebel wil denken, is nu ook heel belangrijk geworden. Zoals er te veel stijlboeken zijn, is er nu waarschijnlijk te veel politieke correctheid. Dat zijn de drie belangrijkste tendenzen die ik gezien heb.

Denkt u dat er vandaag nog plaats is voor een Marc Galle met een 'Hier spreekt men Nederlands'?

Volstrekt niet.

*Maar toen toch wel, of
relatieveert u dat nogal?*

Ik relativeer dat zeer. Ik heb altijd geadviseerd aan de VRT, toen Galle ermee is uitgescheiden, om nooit meer zo'n programma uit te zenden. Niet omdat ik het

meestal oneens was met Galle, want wat Galle aanpreef, was geen Nederlands, maar Galleaans. Maar vooral omdat ik altijd geprekeerd heb dat het 'zeg niet, maar wel'-verhaal een interne kwestie moet zijn. Als je vindt dat een uitdrukking slecht is, moet je ze gewoon niet gebruiken. Je moet niet op de radio aan de luisteraars gaan zeggen: 'niet dit, maar dat'. Er zijn aanhangers van dat Vlaams, en ik heb daar niets tegen, ieder volk heeft zijn identiteit. Ik ben ook geen libertijn hoor, je moet als taaladviseur niet populair willen zijn. Maar op de radio gaan zeggen: 'Luisteraars, zeg niet zus, maar zo', 's morgens bij het ontbijt, verdorie, ik vind dat afschuwelijk. Ik heb daar geen goed woord voor over.

In die 25 jaar heb ik duizenden taalvragen beantwoord, altijd heel trouw, maar in mijn laatste zin stond altijd dat ze dat moesten relativeren. Wij hebben onze norm, maar het publiek kan wat mij betreft heel rustig een andere norm hanteren. En wie op café is, mag er gerust 'een pint pakken', dat kan mij niet schelen. Je moet altijd relativeren. Ik weet wel dat sommigen dat laf vinden. In politiek incorrect denken heet dat 'zich indekken'. Maar dat deed ik altijd. Je moet relativeren. Je moet altijd zeggen: dit is ónze norm en voor ons is dit de beste norm, maar jij bent een onafhankelijk individu. Als je denkt dat je een andere norm moet nemen, is dat voor ons goed. Alleen is er één probleem: als je ooit bij de VRT wil komen werken, is het natuurlijk wél onze norm die geldt.

*Mensen hebben misschien wel het beeld van een
'streng' Berode. Dat klopt dus niet?*

Ik begrijp niet hoe je kunt afleiden uit wat ik nu gezegd heb dat ik niet streng was. In zo'n relatie van taaladviseur en omroeper moeten beide partijen weten wat ze aan mekaar hebben. Ik geef toe dat ik daar, vooral de eerste tien jaar, nogal onbeholpen in ben geweest. Maar ja, je weg zoeken vraagt tijd. In elk geval: zonder vertrouwen, geen taaladvies. Denk ik toch.

Op de radio zeggen: 'Luisteraars, zeg niet zus, maar zo', 's morgens bij het ontbijt, verdorie, ik vind dat afschuwelijk. Ik heb daar geen goed woord voor over.

Houdt u het taaladvies bij de VRT nog in het oog?

Neen.

Helemaal niet?

Neen, dat nu ook weer niet, maar ik voel me er niet toe geroepen. Ik heb er nog een jaar gewerkt en daarna ben ik de voorbije negen jaar nooit meer op de VRT geweest. Ik heb ook veertien jaar les gegeven en ik ben nooit meer nadien in die school geweest.

*U hebt gezegd dat de VRT in zekere zin een voorbeeld-
functie heeft wat taal betreft?*

Kijk, die beginnensen, Goossens en Hemmerechts en zo, zagen het als hun nobele taak het Vlaamse volk op te voeden, wat ik begrijp. Maar zelf dacht ik wel – en ik heb het later ook gezegd – forget it. Als je een voorbeeldfunctie hebt, dan is het omdat die je door het volk is opgedrongen. Ik geloof wel dat én in het onderwys én daarbuiten Vlamingen het gevoel hebben dat het Nederlands op de VRT is wat het moet zijn. Dus de VRT heeft een voorbeeldfunctie wat taal betreft, niet omdat ze het graag wil, maar omdat het nu eenmaal zo is.

Taalwerk

De ‘hee’ en de ‘gaa’. Misverstanden over een klankwissel

CHRIS DE WULF

Op tv en in andere media wordt wel eens gelachen om mensen bij wie regionale taalkenmerken doorschemeren in hun AN. Vooral wie in de periferie van het taalgebied woont – dus het verst van de as Brussel/Antwerpen of van de Randstad – is vaak het onderwerp van spot wanneer zijn of haar Nederlands een licht regionaal tintje heeft. In Vlaanderen zijn het dus voornamelijk de West-Vlamingen en de Limburgers die het hard te verduren hebben, in Nederland gaat het om iedereen uit het zuiden, zuidoosten of noordoosten van het land. De regionale taalkenmerken die worden toegeschreven aan de kop-van-jut van dienst, zijn meestal op zware veralgemeningen gebaseerd. Zo wordt in Vlaanderen de verwarring tussen de g en de h vaak geassocieerd met de West-Vlamingen, net zoals het wegvallen van eind-t's (bijvoorbeeld echt/ech, komt/kom, gebeurd/gebeur) typisch zou zijn voor alle Limburgers. Dit laatste verschijnsel komt echter slechts voor in een deel van het Limburgse dialectgebied. Bovendien zijn er nog heel wat andere plaatsen en regio's op te noemen, waar de eind-t vaak of zelfs systematisch verdwijnt: onder andere de West-Vlaamse stad Kortrijk, het Nederlandse Rivierengebied en, in het westen van die zone, de regio rond Utrecht (en de stad zelf).

G/h-wissel

Bij het eerste voorbeeld, de g/h-wissel van de West-Vlamingen dus, wil ik in deze bijdrage enkele misverstanden rechtzetten. Het eerste misverstand is alvast de idee dat g en h (het gaat telkens om die klanken aan het begin van een woord) worden ‘verwisseld’. Het gaat hier echter niet om twee klanken die zomaar worden omgewisseld, maar om twee verschillende processen met één oorzaak. In de g/h-‘verwarring’ is het een heel diep en structureel gemis dat veel West-Vlamingen (en anderen) parten speelt: ze komen eigenlijk een klank te kort in hun dialect.

Het probleem met g en h heeft te maken met de afwezigheid van het oude h-foneem in (vooral) de zuidwestelijke dialecten van het taalgebied. Met ‘foneem’ bedoelen we een klank zoals ze opgeslagen zit in het brein van de spreker. Het is dus niet zozeer een akoestische vorm, maar een abstracte versie ervan die deel uitmaakt van het taalsysteem als psychologische realiteit. We onderscheiden er vocalen en consonanten in, maar niet-taalkundigen spreken liever van respectievelijk klinkers en medeklinkers. De h is een medeklinker of consonant die niet in alle talen voorkomt, maar in het Nederlands, en in ieder geval het Standaardnederlands, zit hij in de klankinventaris die de sprekers in het hoofd hebben. Dat is echter niet noodzakelijk zo voor sprekers uit bijvoorbeeld West-Vlaanderen, want h aan het begin van woorden (de enige plaats waar ze in het

---

Nederlands normaal gezien en van oudsher voorkomt), bestaat immers niet in deze dialecten.

H historisch

We kunnen het verlies van de *h* duiden door ver terug te gaan in de geschiedenis, de tijd dat er nog geen sprake was van Nederlands, maar van Germaanse dialecten. Daar vonden we nog een *h* terug vóór bepaalde medeklinkers in woorden als *lui* (in de betekenis van *lieden*), *ring*, *nek* en de vraagwoordreeks *wat*, *wie*, *waar*, enz. De *h* gaat daar terug op een Germaanse *ch*-klank, die op zijn beurt voortkomt uit een *k* in die posities in het Indo-Europees. Dat is dan weer de oude taal waar, naast de Germaanse talengroep, ook de Romaanse talen, Slavische talen en vele andere taalfamilies tot en met het Indisch op teruggaan. We vinden in al die talen dan ook vergelijkbare woordparen. In het Frans heb je bijvoorbeeld *quoi* voor *wat* en *qui* voor *wie*. Daarmee tonen we al aan dat in de Romaanse talen de *k*-klank is bewaard in die positie, en niet, zoals in de Germaanse talen, verzwakt tot *ch* en uiteindelijk *h*.

Verder zien we in de spelling van de Engelse vraagwoorden nog restanten van de vroegere Germaanse *h*, ook al wordt ze (behalve in sommige dialecten) niet meer uitgesproken. In *where*, *what* en *who* heeft de *h* de duimen gelegd, in *how* (en het Nederlandse *hoe*) is echter de *w* opgegaan in de klinker van het woord.

De *h* is dus een klank die niet zo stabiel is, en makkelijk kan verdwijnen. Dat kan ook wanneer ze voor een klinker staat en dat is dan ook gebeurd in heel wat dialecten van het Nederlands, maar ook van het Engels. In het tweede deel van het bekende Vroegmiddelnederlandse zinnetje ‘Hebban olla vogala’ bijvoorbeeld komt het woord ‘*hie*’ (*ik*) voor. Die *h* hoort daar niet. Dat ze er toch werd geschreven, geeft aan dat de schrijver eigenlijk niet goed wist wat hij met die letter moest doen. De klank *h* was namelijk heel exotisch voor de West-Vlaming – maar het had evengoed een Engelsman kunnen zijn – die dit zinnetje heeft opgeschreven.

‘Alfweg Brabant

Een tweede misverstand met betrekking tot de *h*-loosheid – naast de gedachte dat de *h* en de *g* worden ‘verwisseld’ – is dat het alleen een uiterst westelijke aangelegenheid zou zijn. Dat is natuurlijk ten dele omdat daar ook iets met de *g* aan de hand is, maar daar komen we later op terug. Het gebied dat structureel en al heel lang geen *h* in zijn dialecten heeft, strekt zich veel verder uit dan in de algemene perceptie wordt aangenomen. We kunnen dat gebied als volgt omschrijven:

- Frans-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Zeeland (maar niet de Zuid-Hollandse eilanden);
- het zuidwesten van Noord-Brabant, ongeveer de westelijke helft van de provincie Antwerpen en de hele provincie Vlaams-Brabant, behalve de omgeving van Diest. In het stadje zelf, echter, is de *h*-soms wel verdwenen.

In de rest van het Nederlandse taalgebied, en vooral aan de grens met het *h*-loze gebied, maar ook in het noordoosten, zijn er nog losse plaatsen die occasioneel dan wel meer systematisch de *h* weglaten, maar van het hierboven beschreven grote zuidwestelijke gebied kunnen we stellen dat de dialecten gewoon geen *h* in de foneeminventaris hebben.

De hee

Toch horen we ze vaak nog, die *h*, zij het in de verkeerde woorden. Vele West-Vlamingen – maar volgens bovenstaande gebiedsomschrijving potentieel dus ook: Oost-Vlamingen, Zeeuwen, Antwerpenaren en Brabanders – hebben door het ontbreken van de *h* als foneem in woorden als *hoed*, *held*, *hand* een nogal speciale variant ontwikkeld van de *g* (in *goed*, *geld*, *gans*). Die klinkt een beetje als de *h*. De *g* wordt niet meer op de gewoonlijke plaats in de mond geproduceerd, namelijk tegen het zachte gehemelte.

Vaak wordt dit als een ‘verzwakking’ van de uitspraak van de *g* gezien. Het is dieper in de mond dat ze wordt aangezet, dicht bij de plaats waar de *h* ontstaat. Deze variant van de *g* vinden we vooral bij West-Vlamingen, Oost-Vlamingen en Zeeuwen. Het verschijnsel is dus in zijn reikwijdte beperkt tot een gebied dat kleiner is dan het *h*-loze (dialect)gebied, maar dat daar wel binnen ligt. Daardoor kunnen we ook een bijna oorzakelijk verband zien tussen de *h*-loosheid (in de dialecten) en de ‘verzwakking’ van de *g*.

Die verzwakking kon niet gebeuren in het gebied waar de *h* nog bestaat. Er is namelijk een talig principe dat dit soort verschuivingen (zoals ‘*g* wordt *h*’) tegenhoudt: homonymievrees. Als in het Nederlands de *g* zomaar als een *h* zou klinken, dan zouden er veel homoniemen bestaan die de eenduidigheid en verstaanbaarheid tegenwerken: *goed/hoed*, *geld/held*, *gaan/haan*, enz. Doordat er in het zuidwestelijke *h*-loze gebied geen sprake is van *haan*, maar van *aan*, geen *held* maar *eld*, geen *hoed* maar *oed*, staat er op de verzwakking van *g* (tot *h*) geen rem meer. In het AN zouden er natuurlijk ook in die reeks synoniemen mogelijk zijn, zoals *haan/aan*. In vele dialecten echter is die reeks heel beperkt, mede door verschillen in de rest van het woord. *Haan* heeft bijvoorbeeld een doffe eind-*e* in die westelijke dialecten.

Er is echter nog meer aan de hand in dit zuidwestelijke gebied. Soms proberen sprekers van een *h*-loos dialect toch om deze te gebruiken. Meestal gebeurt dat in een situatie waar men de standaardtaal wil spreken, of toch tenminste een bovenregionale variant. Op die momenten gaat zo’n westelijk-dialectspreker, voor wie de *h* een exotische klank is, die vaak zó zwaar aanblazen dat het bijna een stemhebbende of zachte *g* wordt: *gand* i.p.v. *hand*. Dit is een soort overcompensatie of hypercorrectie voor het ontbreken van de *h* in *hand* in het moederdialect.

Evolutie

Ook een dialectkenmerk dat al zo oud is als de aan- of afwezigheid van de *h*, moet evolueren. In Nederland is de *h* de afgelopen eeuw weer terrein aan het winnen. Dit gebeurt ongetwijfeld onder druk

van de standaardtaal. Veel plaatsen waarvan in de literatuur van een kleine eeuw geleden werd gemeld dat de *h* er niet werd uitgesproken, hebben ze ondertussen weer geïntroduceerd. Het betreft delen van Noord- en Zuid-Holland, Noord-Brabant en ook de noordoostelijke provincies.

De druk van de standaardtaal speelt uiteraard ook een rol in België. Er zijn veel dialecten, aan de oostelijke grens van het *h*-loze gebied, waar sinds een aantal decennia die klank opnieuw voorkomt. Evengoed vinden we het omgekeerde. In de jaren dertig vormden Aarschot, Diest, Zoutleeuw en Sint-Truiden, die ten oosten van Leuven liggen, eilandjes zonder *h* in het omliggende platteland. Dat platteland is nu, decennia later, niet vies meer van de *h*-weglating. Als we de *h*-wegval ruim definiëren, dus met af en toe *h*-verlies inbegrepen, kunnen we zelfs zeggen dat dit gebied is opgeslokt in de *h*-loze zone, waardoor het gebied zonder *h* is uitgebreid tot in Belgisch Limburg.

Samenvatting

In de sequentie ‘*met de gulp van Hod*’ – een zinnetje dat in Vlaanderen vaak wordt aangehaald om het AN van West-Vlamingen te karakteriseren – zijn dus twee verschillende, maar met elkaar verbonden processen aan het werk. Enerzijds is er hypercorrectie van een niet-bestaand *h*-foneem, anderzijds is er een mogelijke verzwakking van de *g* die kan plaatsvinden dankzij het *h*-vacuüm. Ten slotte beperken de problemen met de *h* zich niet tot de West-Vlaamse dialecten: tot in Limburg valt er wel eens een *h* weg.

Chris De Wulf is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: chris.dewulf@UGent.be

Taalkronkels

Nederlands op straat en/of in je doctoraat?

ALBERT OOSTERHOF

Begin 2006 was er in Nederland, maar ook in België, ophef over een van de onderdelen van de zogenoemde Rotterdamse burgerschapscode, een initiatief van het toenmalige Rotterdamse stadsbestuur. In het bewuste document, dat gelezen moet worden als een antwoord op de vraag welke waarden en normen inwoners van een stad zouden moeten delen als we willen dat ‘een stedelijke samenleving echt een samenleving is’, staat:

Nederlands is de gemeenschappelijke taal van Rotterdam. In het openbaar spreken we Nederlands – op school, op het werk, op straat en in het buurthuis.

Toen de Nederlandse liberale minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, Rita Verdonk, aangaf wel wat te voelen voor een dergelijke afspraak voor heel Nederland, haalde het voorstel ook de Vlaamse media.

Het idee dat op straat Nederlands gesproken moet worden, wordt door velen radicaal (of ‘bekrompen’) gevonden en leidde tot heftige reacties. Verbazend heftig, omdat het al met al toch niet zo ver gaat om als afspraak/code/richtlijn aan te houden dat in een Nederlandstalige stad in het openbare leven Nederlands gesproken wordt als gemeenschappelijke taal.

Nu naar een andere discussie. In Vlaanderen wordt meer dan in Nederland gediscussieerd over de status van het Nederlands als wetenschapstaal. Eén aspect hiervan is de vraag of het te verdedigen is proefschriften op het gebied van de Nederlandse taalkunde in het Engels te schrijven. In Nederland is het al jaren zo dat de meeste doctoraten in het Engels geschreven worden, maar vele Vlamingen vinden het zeg maar een taalkronkel om over het Nederlands in een andere taal te schrijven. De discussie hieromtrent is bij uitstek

actueel nu in Gent de eerste doctorandi Nederlandse taalkunde, zoals schrijver dezes, proefschriften afleveren in het Engels.

Argumenten die je dan hoort zijn: ‘We hebben jarenlang gevochten voor het Nederlands’ en ‘Het Nederlands is toch een prima instrument om over het Nederlands’ te schrijven. Voor beide uitspraken geldt dat er wel iets in zit. Daarom moet het voor altijd zo blijven dat onderzoekers de volledige vrijheid hebben om te publiceren in het Nederlands (wat minder vanzelfsprekend is dan het misschien lijkt). Maar dat neemt niet weg dat er ook redenen kunnen zijn om over het Nederlands te schrijven in (bijvoorbeeld) het Engels. Taalkundige bevindingen over het Nederlands zijn niet noodzakelijk oninteressant voor buitenlandse linguïsten.

Interessant genoeg wordt het standpunt dat in de wetenschap (over de Nederlandse taal) het Nederlands de voertaal is heel anders beoordeeld dan het standpunt dat op straat het Nederlands de gemeenschappelijke taal is. Wie pleit voor het laatste wordt vooral gezien als iemand die anderen in hun vrijheden beperkt. Een pleidooi voor de stelling dat doctoraten in het Nederlands geschreven moeten worden is daarentegen onomstreden.

Dat is eigenlijk krom. De output van wetenschappelijk onderzoek, ook als het gaat over de neerlandistiek, is bij uitstek iets wat je als onderzoeker wilt delen met een internationaal publiek. Daarbij lijkt de verwachting gerechtvaardigd dat de lezers van dat wetenschappelijke werk een taal als het Engels voldoende beheersen. Dat is anders in het openbare leven. Op school, op het werk, op straat en in het buurthuis kun je er niet van uitgaan dat de mensen die je tegenkomt een andere taal dan het Nederlands (of een regionale variëteit van het Nederlands) verstaan. Mijn vraag is dus: wat is er eigenlijk meer een taalkronkel, een ‘vreemde’ taal op straat of in een doctoraat?

Zware idiomatiek. Over woordcombinaties met 'zwaar'

FILIP DEVOS

In een vorige bijdrage hebben we erop gewezen dat dimensie-adjectieven in het Nederlands een merkwaardige samenhang vertonen: het Nederlands blijkt wat we als primaire dimensie-adjectieven kunnen beschouwen (bijvoorbeeld kort,

lang, breed, hoog, smal) in heel wat meer combinaties te gebruiken dan met woorden die op zich een ruimtelijke dimensie aanduiden die meetbaar is en in een maat of getal uitgedrukt kan worden (bijvoorbeeld op korte termijn, de kleine man, een grote eter).

Waarom – vroegen we ons toen onder meer ook af – wordt een concept als 'veel' wel uitgedrukt met bijvoorbeeld zwaar in een zware roker en een zware nederlaag, maar niet in *een zwaar forum of *een zware eter?

Een zware nederlaag

We hebben het in deze bijdrage niet over de primaire betekenis van *zwaar*, die we vinden in bijvoorbeeld *een zware steen* of *een zwaar mens* ('veel gewicht hebbend'), maar wel over (daarvan afgeleide) figuurlijke betekenissen. Laten we eerst eens kijken naar de substantieven waarmee *zwaar* zoal gecombineerd kan worden. Een kleine steekproef op het internet levert ons de volgende frequent voorkomende combinaties:

een zwaar accent, een zwaar afscheid, zwaar alcoholgebruik, zwaar bier, een zwaar cijfer, een

zwaar delict, een zwaar gevoel, een zwaar hoofd, een zware jongen, een zware klap, zware kosten, een zwaar letsel, een zwaar leven, een zware maaltijd, een zware misdaad, een zwaar misdrijf, een zware nederlaag, een zwaar onderwerp, een zwaar onweer, zware problemen, een zware roker, een zware slag, een zware straf, een zware strijd, zware studies, een zware taak, zware tabak, een zwaar tekort, zware tijden, een zwaar verlies, een zwaar vermoeden, zwaar weer, een zware zonde

Zwaar blijkt hier allerlei betekenissen gekregen te hebben, onder meer 'omvangrijk, groot, hevig, erg' (*een zwaar verlies, een zwaar onweer, een zware straf*), 'moeilijk te verteren' (*een zware maaltijd, zwaar bier*), 'een fysiek gevoel van zwaarte gevend' (*een zwaar gevoel, een zwaar hoofd*), 'moeilijk, moeizaam' (*een zwaar onderwerp, een zwaar afscheid, zware studies*), enz. Wat de meeste van deze substantieven gemeen hebben, is wat we hun 'negatieve connotatie' zouden kunnen noemen: *zwaar* wordt veelal gecombineerd met substantieven die aan iets negatiefs refereren (bijvoorbeeld *straf, problemen, kosten, onweer, verlies, zonde*).

Zwaar getroffen

In het rijtje hierboven fungeert *zwaar* als adjectief. Het kan ook bijwoord zijn, in combinatie met bijvoorbeeld een adjectief of een adjectivisch gebruikt deelwoord. Alweer enkele lukrake voorbeelden:

---

zwaar aangeslagen, zwaar aangetast, zwaar behaard, zwaarbeladen, zwaarbelast, zwaar beledigd, zwaarbeproefd, zwaar beschadigd, zwaarbewaakt, zwaarbewapend, zwaarbewolkt, zwaar depressief, zwaar geblondeerd, zwaar gebombardeerd, zwaar gehavend, zwaar geladen, zwaar gerimpeld, zwaar gestoord, zwaar gestraft, zwaar gesubsidieerd, zwaar getroffen, zwaargewond, zwaar onderbetaald, zwaar onderschat, zwaar opgemaakt, zwaar overdreven, zwaar teleurgesteld, zwaar verkouden, zwaar verstoord, zwaar ziek

Zwaar kunnen we in deze gevallen moeiteloos vervangen door ‘in hoge mate, erg, zeer’, een betekenisaspect dat overeenkomt met het bovenvermelde ‘omvangrijk, groot, hevig, erg’. Ook hier wordt het bijwoord gecombineerd met negatief geladen adjectieven, en dat vinden we trouwens ook bij predikaten als *het zwaar hebben/krijgen, zwaar op de hand zijn* of *zwaar vallen*. Beide kenmerken, het versterkende karakter en de ‘negatieve’ woordomgeving, vinden we ook in werkwoordelijke uitdrukkingen als: (*zwaar*) *op de proef stellen, (zwaar) te verduren hebben, (zwaar) op de maag liggen, (zwaar) te lijden hebben, (zwaar) onder vuur liggen* of (*zwaar*) *tillen aan iets*. Feit is nu dat de (vreemdetaal)leerder van het Nederlands in woordenboeken wel een vermelding vindt van het versterkende karakter van *zwaar*, als adjectief en als bijwoord, maar geen informatie vindt over de restrictie in verband met wat we ‘de negatieve context’ kunnen noemen.

Een zware overwinning?

Het zal allicht geen toeval zijn dat *zwaar* in het Engels soms *badly* als equivalent krijgt: *zwaargewond* = *badly injured* of *zwaar beschadigd* = *badly damaged*. Wat negatief is, is meteen ook slecht. Daarvoor moeten we terug naar de letterlijke betekenis van *zwaar*: ‘veel gewicht hebbend’, ‘veel wegend’ en dus ‘lastig om te dragen’, fysiek of psychisch (cf. *zwaarmoedig, zwaarhoofdig, zwaar op de hand*).

Komt *zwaar* dan niet voor in andere contexten? Op het eerste gezicht niet: je kunt wel *zwaar ongelukkig* of *zwaar teleurgesteld* zijn, maar niet *zwaar gelukkig* of *zwaar verheugd*. *Zwaar onderbetaald*, maar niet of moeilijker: *zwaar overbetaald*. Zo ook spreek je van *een zwaar tekort* (en niet van *een zwaar overschot*), *een zwaar*

verlies (en niet van *een zware winst*), *een zware tegenvaller* (en niet van *een zware meevaller*) of *een zware nederlaag* (en niet van *een zware overwinning*). Een kleine informele steekproef bij een vijftigtal studenten vertaler-tolk bevestigt die gegevens volledig. Hoewel, nog wat met googelen gevonden internet-materiaal:

Als dit Pact zou goedgekeurd worden, dan zou dat een zware overwinning op de vakbonden zijn. De patroons zitten dan zeer goed om tegen het einde van het jaar de aanval op de lonen en de index te openen (die ze al hebben aangekondigd).

Op het eerste gezicht lijkt de combinatie *zware overwinning* bovenvermelde gegevens tegen te spreken. Maar laten we eens naar de extratilige situatie kijken. Vanuit het standpunt van de vakbonden is de overwinning van de patroons inderdaad een als negatief ervaren gegeven. Vanuit het standpunt van de overwonene wordt de overwinning met andere woorden als een slechte zaak beschouwd. Niet denkbeeldig zijn dan ook bijvoorbeeld uitingen als: *Die banken boeken zware winsten met het spaargeld van de gewone man!* of *De topmanager bij dat overheidsbedrijf wordt zwaar overbetaald!*

En die *zware eter* uit de vorige aflevering? Waarom kan een *zware drinker* wel, maar een *zware eter* niet (terwijl *zwaar eten* dan weer wel kan in bijvoorbeeld *Zwaar eten voor het slapengaan wordt afgeraden*)? Misschien wordt die combinatie geblokkeerd door het bestaan van *goedeflinke eter*, of willen we de (letterlijke) interpretatie ‘eter die zwaar is’ vermijden. Maar ook hier zou die negatieve connotatie allicht weer een rol kunnen spelen. Wie veel eet, wordt in onze samenleving niet afgeschilderd als iemand die iets negatiefs of verkeerd doet, wie veel drinkt daarentegen wordt dat wel. Hoe adjectieven en substantieven elkaar soms vinden...

Filip Devos is neerlandicus.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

Broodje taal

Zuivere koffie

SARA BROUCKAERT EN NELE NIVELLE

Je hebt een zware dag achter de rug. Het zit je niet mee. Het regent. Je bent te laat, en zit met veel te veel bagage in een overvolle trein. Je kent het wel... Op zo'n moment is er maar één ding dat je overeind houdt. Slechts één gedachte brengt je redding. Visioenen van een verkwikkende kop sterke, aromatische, hete koffie passeren je geestesoog. Een fractie van een seconde overweeg je nog naar die dringende afspraak te gaan, maar al gauw bedenk je je: *desperate times call for desperate measures*. Je lichaam snakt naar het zwarte goud. Hoewel je onder normale omstandigheden vastberaden koers zou zetten naar je vaste trendy koffiehuis, gebeurt nu het ondenkbare en neemt je lichaam het van je over. Pure oerkracht. Als in een droom zie je jezelf het stationsbuffet binnenstappen. Je hoort een stem die wel de jouwe moet zijn vanuit de verte een espresso bestellen. De gedachte aan het warme buikgevoel dat je zo dadelijk zal ervaren, en de verhoogde hartslag die kort nadien je zorgen zal doen verdwijnen als sneeuw voor de zon brengen je zenuwen al lichtjes tot bedaren. Je ziet de dingen weer even helder. Je ziet het leven weer optimistisch tegemoet. Maar dan... Dan slaat de realiteit je als een natte dweil in het gezicht. Je droom ligt aan diggelen. Het ondenkbare is werkelijkheid geworden. Wat voor je wordt neergezet, vertoont geen enkel van de kenmerken die een gezonde espresso moet vertonen. Wat voor je staat, is onmiskenbaar afwaswater van inferieure kwaliteit. Totaal verslagen en overmand door ongekende en peilloze Weltschmerz leun je achterover. Hiermee is nog maar eens het bewijs geleverd dat er in deze postmoderne tijden geen vaste waarden meer zijn.

Een bakje troost

Koffie, daar zullen we het eens over hebben. Een bakje troost komt in vele maten en geuren. Wie de juiste koffie wil bestellen, moet dan ook het jargon beheersen of komt bedrogen uit. Wat kan je bijvoorbeeld verwachten als je een espresso bestelt? Een kleine rondvraag heeft uitgewezen dat zo'n espresso voor de een een klein koffietje is en voor de ander gelijk welke maat van koffie, gemaakt met een espressomachine. Volgens Van Dale is een espresso een 'op Italiaanse wijze boven stoom, per kop bereide zwarte koffie'. Niet per se een kleine koffie dus, maar een koffie uit een espressoapparaat. *Espresso* is Italiaans voor 'onder druk' of 'snel' en dat verwijst naar de druk en de snelheid waarmee de stoom en het water door het koffiemaatsel worden gestuwd.¹ Een kleine espresso is een 'ristretto' en die wordt in Van Dale als volgt omschreven: 'zeer sterke espresso, gezet met de helft van de voor espresso gebruikelijke hoeveelheid water'. In Italië is een espresso overigens wel een kleine koffie, en is een ristretto gewoon nog een stukje kleiner. Bij een ristretto komt alleen het beste van de koffie vrij, de *crème*.²

Dus even samenvatten tot nu toe: voor Van Dale is een espresso een koffie van een espressoapparaat en een ristretto een kleine espresso. In Italië is een espresso op zich al klein (een half kopje) en een ristretto een kleine espresso (een derde kopje). Het is dus een beetje logisch dat er verwarring ontstaat. Wat moet je in het

---

Nederlands nu vragen als je een kleine koffie wilt? We hebben de indruk dat ‘ristretto’ in Vlaanderen zelden wordt gebruikt. En ‘espresso’ zorgt duidelijk voor verwarring. Maar daar stopt het niet bij. Onlangs hoorden we een dienster in een taverne aan een Nederlandse klant uitleggen dat een kleine koffie in Vlaanderen een ‘mokka’ heet. Kijk, dat wisten we dus niet. Zelf zouden we zo’n koffietje in elk geval nooit een ‘mokka’ noemen, want mokka slaat ons inziens op een bepaalde smaak en we brengen het niet in verband met de hoeveelheid koffie. Eens kijken wat Van Dale daarover zegt. Er staat dat mokka ‘mokkakoffie’ is, met als tweede betekenis ‘sterk aftreksel van eerste kwaliteit koffie’. Ten derde is mokka ook ‘stijve room met koffie-extract’. Niets wijst erop dat het om een kleine koffie gaat en een bezoek aan enkele websites over koffie wijst ook niet in die richting. ‘Mokka’ staat voor een bepaald aroma of een bepaalde bonensoort, niet voor een bepaalde hoeveelheid koffie.³ Heel wat mensen bestellen gewoon ‘een kleine koffie’, en dat is misschien nog het duidelijkst.

Al dan niet verkeerd

Maar genoeg over die kleine koffie, want daarbij houdt het niet op. We hebben ook nog de cappuccino, absolute favoriet voor de een, verkrachting van de koffie voor de ander. Volgens Van Dale is een cappuccino ‘een kopje koffie met hete, gestoomde en daardoor bruisende melk en cacao-poeder’. Een verwante beschrijving vinden we terug op de meeste koffiesites. Er moet wel een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen een cappuccino en een café latté of koffie verkeerd. Het verschil zit in de verhoudingen: een cappuccino bevat meer koffie dan melk, bij een koffie verkeerd is dat omgekeerd (volgens de ene site)⁴ of evenredig (volgens de andere site).⁵ Een koffie verkeerd bevat meestal geen kap van opgeschuimde melk.

Een interessant weetje ten slotte is misschien nog de herkomst van de naam ‘cappuccino’. De naam komt oorspronkelijk van ‘Kapu-

ziner Kaffee’, een Weense koffiesoort die wordt bereid met een laagje slagroom bovenop de koffie (en dus niet met een laag gestoomde melk). Die laag slagroom heet een ‘Kapuze’, genoemd naar de kap van een kapucijnmonnik. Wat wij een cappuccino noemen, heet in Wenen een ‘Mélange’. De klant kan zelf de hoeveelheid koffie van zo’n Mélange bepalen door te verwijzen naar de kleur van het monnikshabijt. Een ‘Franziskaner’ is lichter dan een ‘Kapuziner’ en bevat dus meer melk.⁶

Als je nu nog geen trek hebt gekregen in zo’n heerlijke kop van dat zwarte goud...

Noten

1. <http://espresso.de.nl/allesover.asp?action=wat>
2. <http://www.mulazzo.nl/benaming.htm>
3. De naam ‘mokka’ verwijst naar de Rode Zeehaven ‘Al Mukha’ in Jemen.
4. http://nl.wikipedia.org/wiki/Koffie_verkeerd
5. <http://www.douwe-egberts.be/benl/Retail/DeKoffiewereld/KoffieInDeWereld/>
6. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Cappuccino>

Sara Brouckaert is projectmedewerker bij het departement linguïstiek aan de K.U. Leuven en assistent-taaladviseur bij de VRT.

e-mail: sara.brouckaert@arts.kuleuven.be

Nele Nivelle is als assistent Nederlandse rechtstaal verbonden aan het centrum voor Nederlandse rechtstaal en doet onderzoek naar argumentatietechnieken in juridisch discours.

e-mail: nele.nivelle@law.kuleuven.be

Interview

Johanna Spaey: van assyriologie naar God spelen

ANN BOGAERTS, AURÉLIE DUBOIS EN MARIKEN MINJAUW

Johanna Spaey studeerde assyriologie aan de K.U. Leuven. Ze werkte als freelancejournaliste voor verschillende kranten en tijdschriften en was tot voor kort ook eindredactrice bij Flair. Onlangs won ze de Gouden Strop en de Hercule Poirotprijs voor haar eerste roman, Dood van een soldaat.

Waarom hebt u gekozen voor een ongewone studierichting als assyriologie?

Die vraag heb ik al vaak gehoord. Helaas heb ik daar geen directe verklaring voor. De studie sprak mij aan omdat het een combinatie was van geschiedenis, oude talen en archeologie. Het is eigenlijk een mengeling van alles wat verband houdt met het oude Nabije Oosten, niet alleen Mesopotamië, maar ook de randgebieden zoals Turkije, Syrië, de hele Arabische wereld eigenlijk. In de kandidaturen heb je algemene vakken zoals geschiedenis en archeologie, in de licenties is het iets gespecialiseerder. We hielden ons vooral bezig met het ontcijferen van het spijkerschrift. Ik heb misschien een rare studiekeuze gemaakt, maar de opleiding is eigenlijk wel heel interessant.

Vond u dat spijkerschrift boeiend?

Spijkerschrift is natuurlijk moeilijk omdat het, in tegenstelling tot talen die een alfabet gebruiken – ook al gelden ook voor deze talen weer verschillende graden van moeilijkheid, afhankelijk van hun weergave van korte en/of lange klinkers – een mix is van ideogram-

men en syllaben en omdat de ontcijfering daarvan afhankelijk is van de tijdsperiode: Sumerisch (een niet-Semitische taal), Oud-Babylonisch, Neo-Assyrisch, enzovoort. Het is eerder ontcijferen dan lezen, maar misschien maakt dat spijkerschrift juist zo boeiend. Er is plaats voor discussie. Anderzijds zijn er heel wat soorten documenten: economische, juridische, politieke, maar er zijn ook liefdesgedichten, mythen of het befaamde Gilgamesjepos. Ook boeiend is dat er heel wat dingen die we bijvoorbeeld uit de bijbel kennen, hun oorsprong vinden in oudere Mesopotamische bronnen. De wereld wordt op die manier ook erg klein. Als je weet hoe het er zeg maar 2000 jaar geleden aan toe ging, betekent honderd jaar tijdsverschil nog heel weinig.

Bent u na uw studie onmiddellijk als journalist beginnen te werken?

Neen. De enige richting die ik eigenlijk met mijn studie uitkon, was wetenschappelijk onderzoek aan de universiteit. Ik heb een aantal jaren als assistent aan de universiteit gewerkt, maar toen mijn mandaat verlopen was, wachtte 'de grote boze wereld' op mij. Ik heb eerst als freelancer voor enkele kranten gewerkt. Daarna ben ik bijna voltijds voor *Flair* beginnen te freelancen, met nog wat copywriting ernaast. Na enige tijd ben ik vast in dienst genomen als eindredactrice én boekenredactrice. Mijn werk hield in dat ik boeken recenseerde en in de gaten hield wat er op de markt verscheen aan fictie en non-fictie. Tot voor kort hield ik mij vooral met de eindredactie bezig. Nu werk ik enkel nog als freelancer voor *Flair* omdat ik het schrijven, voltijds werken en de freelanceopdrachten op de lange duur niet meer kon combineren.

Wat hield die 'eindredactie' bij Flair precies in?

Eindredactie gaat van correctie tot herschrijven, maar betekent ook het bedenken van koppen, streamers, citaten, inleidingen. De eindredactie is ook de verbindende factor tussen woord en beeld, of tussen journalist en lay-out. Een eindredacteur moet van alles op de hoogte zijn omdat hij of zij ook inhoudelijke fouten moet kunnen opsporen. Laten we zeggen dat hij of zij de slimste, of toch de meest alerte, mens op een redactie is.

Vraagt ieder tekstgenre een eigen taal?

Elk genre vraagt een andere taal, maar die taal moet voor mij toch altijd aan dezelfde voorwaarden voldoen: wees to the point en gebruik geen woord te veel – geen drie woorden als één voldoende is –, maak geen overbodige uitweidingen en vermijd clichés.

Hoe bent u ertoe gekomen een roman te schrijven?

Ik heb altijd graag geschreven. Als kind schreef ik in het geheim omdat ik al mijn teksten moest verstoppen voor mijn nieuwsgie-

Dat is het voordeel van fictie schrijven: je kunt eigenlijk een beetje God spelen.

rige broers. Mijn opstellen werden ook vaak in de klas voorgelezen. Twee jaar geleden heb ik besloten eindelijk een boek af te maken. Omdat ik contacten had bij de uitgeverij door de recensies die ik voor *Flair* geschreven had, heb ik mijn script schroomvallig aan de pr-dienst van Manteau gegeven. Een paar dagen later kreeg ik alleen telefoontje en zeiden ze me dat ze zeer enthousiast waren.

Was het uw bedoeling om een historische roman te schrijven of eerder een thriller, zoals uw boek in de media wordt beschreven?

Het was mijn bedoeling om een liefdesverhaal te schrijven tussen twee mensen: een man die in de Eerste Wereldoorlog aan het front gevochten had en een vrouw die achtergebleven was in bezet België. Jaren geleden, nog vóór ik aan een script begonnen was, had ik al mijn openingsscène geschreven: 'Zij had nog nooit een lijk begraven'. Als je met zo'n zin begint, is het logisch dat er ergens in het verhaal een lijk opduikt. In overleg met de uitgeverij is dan beslist dat mijn roman als 'misdaadroman' zou worden verkocht. Als je 'thriller' op een boek zet, dan zijn de verkoopcijfers namelijk hoger. En aangezien er toch een aantal moorden in gebeuren, ging ik daarmee akkoord. Ik vind het niet erg dat mijn roman als 'misdaadroman' verkocht wordt, maar ik wil mij niet beperken tot dat genre. Ik vind het bijvoorbeeld niet fijn als ik ergens lees 'thrillerschrijfster Johanna Spaey'. Ik word liever romanschrijfster genoemd.

Houdt u zich bij het schrijven aan een strak schema?

Neen, alles komt al schrijvend. Ik weet dat er auteurs zijn die volgens een vooropgesteld schema schrijven. Daar geloof ik echter niet in, omdat je dan volgens mij een krampachtig en voorspelbaar verhaal krijgt. Personages beginnen immers vaak hun eigen leven te leiden, zodat het verhaal ook voor een stuk zichzelf schrijft.

Zolang het verhaal niet ontspoord, denk ik dat die methode veel sterker is dan wanneer je op voorhand bepaalde ideeën zou opstellen. Ik schrijf ook niet altijd van negen tot vijf achter mijn bureau. Alleen zitten zorgt bij mij niet vaak voor inspiratie. De muze komt juist door in de bibliotheek te zitten, te sporten en buiten te komen. Ik krijg mijn inspiratie ook op de vreemdste momenten, bijvoorbeeld als ik in het bos aan het lopen of aan het fietsen ben. Zo heb ik ooit eens een geweldige inval gekregen tijdens een spinningles. Toen moest ik een half uur lang proberen die bepaalde zinnen te onthouden. Ik schrijf ook meestal manueel in schriftjes en pas in de latere fase, de boekfase, zet ik alles op de computer. Ik maak een soort assemblage en meestal klinkt dat dan goed. Ik bewonder mensen die volgens een strak schema schrijven, maar zelf zou ik dat niet kunnen.

Het leukste aan taal is dat je die zelf kunt (her)uitvinden.

Vond u het moeilijk om zich in te leven in uw personages?

Neen. Dat kan misschien ook wel zijn omdat je als auteur je eigen personages meestal zelf sympathiek vindt. Je stopt er een deel van jezelf, van je eigen manier van denken in. De personages in mijn boek die ik zelf niet aardig vind, sterven een vroegtijdige dood en degenen die ik wel sympathiek vind, blijven leven. Dat is het voordeel van fictie schrijven: je kunt eigenlijk een beetje God spelen. Dingen waar je zelf achter staat of bewondering voor hebt, kan je aan bod laten komen in je boek en dingen waar je tegen bent, kan je ook afstraffen.

In juni 2005 heeft u de Gouden Strop, de jaarlijkse prijs voor het beste Nederlandstalige spannende boek gewonnen, als eerste vrouw en een van de eerste Vlamingen. Dat is toch een hele prestatie

Als eerste vrouw was dat natuurlijk een hele eer. Er zaten ook twee vrouwen in de jury, wat volgens mij ook invloed heeft gehad. Maar ook de mannen gingen akkoord. Ze hebben mij verteld dat

de jury unaniem was. Er zijn inderdaad nog maar weinig Belgen die deze prijs gewonnen hebben, maar dat komt volgens mij ook doordat er gewoon meer Nederlandse auteurs zijn. Het is niet zo dat er geen goede Vlaamse auteurs zijn, maar meestal spelen de Belgische boeken zich te vaak onder de kerktoren af. Belgische schrijvers schrijven vaak te eng, durven niet veel te experimenteren en dat wordt misschien ook afgestraft. Ik ben ook erg teleurgesteld in de journalisten. Als voormalig eindredactrice weet ik wat de eindredactie van een interview inhoudt, maar als je zelf geïnterviewd wordt, zie je pas hoe weinig er van het echte interview overblijft. Ik lees soms interviews van mijzelf terug en dan heb ik niet het gevoel dat ik dat ben. Dat komt gedeeltelijk omdat interviewers je woorden op hun manieren schrijven soms niet de nuances aanbrengen die je zelf aanbrengt. Als je bijvoorbeeld 'misschien' of 'waarschijnlijk' weglaat, dan staan er soms statements die je nooit hebt gezegd.

Worstelt u wel eens met taal?

Met taal worstelen is niet meteen een probleem, maar ik merk wel dat als ik dagenlang bezig ben geweest met schrijven, spreken moeilijk wordt. Om de een of andere reden schakelt mijn mond dan over op een lagere en verwarde stand. Alsof de taal die in mijn hoofd wordt gevormd alleen kan worden neergeschreven en niet kan worden uitgesproken. Een vreemd fenomeen, waardoor ik soms een stotterende sukkel lijk.

Wat vindt u het leukste of boeiendste aan taal?

Het leukste aan taal is dat je die zelf kunt (her)uitvinden. Niets is fijner dan een gedachte te formuleren op een voor jezelf verrassende manier. En als tijdens het schrijven je onderbewuste het overneemt, weet je meestal dat je op het goede spoor zit. Taal verliest dan zijn krampachtigheid en zijn voorspelbaarheid. Altijd weer een bijzondere ervaring...

Ann Bogaerts, Aurélie Dubois en Mariken Minjauw volgen de aanvullende opleiding 'Taal & bedrijf' aan de K.U. Leuven.

Taalwerk

Moest ik jong zijn...

Voorwaardelijke bijzinnen in Noord en Zuid

RONNY BOOGAART

Een bekend verschil tussen 'Belgisch Nederlands' (BN) en 'Nederlands Nederlands' (NN) is dat sprekers van BN het modale werkwoord moeten kunnen gebruiken in voorwaardelijke bijzinnen van het type Moest je nog vragen hebben, bel me dan even. NN-sprekers kennen dit gebruik van moeten helemaal niet, maar kunnen in zulke gevallen wel vaak het werkwoord mogen gebruiken, zoals in Mocht je nog vragen hebben, bel me dan even. Dit gebruik van de werkwoorden moeten en mogen is een van de verschillen tussen BN en NN die onderzocht zijn in het kader van het project 'Modale werkwoorden en andere uitdrukkingen van modaliteit', waarin onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam en de Universiteit Antwerpen met elkaar samenwerken. Het onderzoek maakt gebruik van het Corpus Gesproken Nederlands (CGN), een digitale verzameling van taaluitingen die ongeveer negen miljoen woorden bevat en waarin zowel NN als BN vertegenwoordigd is. Het corpusonderzoek toont aan dat het gebruik van moeten in conditionele constructies inderdaad typisch is voor BN, maar dat is natuurlijk weinig verrassend. Interessanter is dat er nogal wat verschillen blijken te bestaan tussen de constructie met moeten en die met mogen, zodat we niet simpelweg kunnen zeggen dat BN-sprekers in voorwaardelijke zinnen moeten gebruiken waar NN-sprekers voor mogen kiezen.

De frequentiegegevens

Laten we beginnen met de frequentiegegevens. Het conditionele gebruik van *moeten* en *mogen* is niet beperkt tot die gevallen waarin het modale werkwoord zelf het eerste woord van de bijzin is (*Moest/mocht je nog vragen hebben*), het komt ook voor in zinnen die met het voegwoord *als* beginnen, zoals in het volgende voorbeeld uit het corpus:

Als ik rechter moest zijn ze zouden d'r hier in België van beleven.

Als we de gegevens voor die twee typen conditionele constructies bij elkaar optellen, dan komen we aan de volgende aantallen voor conditioneel *moeten* en *mogen* in het CGN.

Tabel 1

	NN	BN
<i>moeten</i>	0	84
<i>mogen</i>	40	20

We hebben dus inderdaad geen enkel geval van voorwaardelijk *moeten* in het NN-subcorpus gevonden. De absolute cijfers in de tabel zouden de indruk kunnen wekken dat NN-sprekers vaker dan BN-sprekers het werkwoord *mogen* gebruiken in dit soort constructies, maar dat is niet waar: het BN-subcorpus (ongeveer drie

---

miljoen woorden) is een stuk kleiner dan het NN-subcorpus (ongeveer vijf miljoen woorden) en het verschil in frequentie van conditioneel *mogen* in BN en NN is statistisch niet significant. Sprekers van BN kunnen dus zowel *moest(en)* als *mocht(en)* gebruiken in voorwaardelijke zinnen, maar sprekers van NN ‘compenseren’ het ontbreken van *moest(en)* niet door vaker dan BN-sprekers *mocht(en)* te gebruiken.

Moeten en mogen zijn niet hetzelfde

Een verklaring voor het verschil in frequentie tussen de voorwaardelijke constructie met *moeten* in BN en die met *mogen* (in BN en in NN) is dat de *moeten*-constructie gebruikt wordt in contexten waarin het gebruik van conditioneel *mogen* niet voorkomt. In deze gevallen hebben sprekers van NN dan ook helemaal niet de optie om voor *mocht(en)* te kiezen. Er zijn ten minste twee soorten contexten waarin het BN wel *moest(en)* gebruikt, maar het NN niet *mocht(en)*. De eerste wordt geïllustreerd in de volgende voorbeelden uit het corpus:

Moest de [ge: nvdr] nu nog onder mekaar zijn zou 'k dat nu nog begrijpen, maar wij zijn daarbij.

Moest het altijd licht zijn zouden we niet tot dag en nacht komen.

In deze voorbeelden wordt in de voorwaardelijke bijzin een ‘tegenfeitelijke’ situatie gepresenteerd: de spreker weet heel goed dat ze *niet* ‘onder mekaar’ zijn en dat het *niet* altijd licht is. Van de 84 *moeten*-gevallen in het corpus zijn er 35, dus bijna de helft, van dit soort. Onder de *mochten*-gevallen is daarentegen geen enkel voorbeeld van tegenfeitelijk gebruik te vinden: de *mochten*-constructie wordt alleen gebruikt om een hypothetische situatie te presenteren die zich in de toekomst daadwerkelijk zou kunnen voordoen, zoals in het standaardvoorbeeld *Mocht je nog vragen hebben, bel me dan*

even. Sprekers van BN gebruiken in zo’n hypothetische context ook vaak *moeten*, maar dat werkwoord kan dus evengoed worden ingezet in tegenfeitelijke contexten. NN-sprekers kiezen dan voor andere talige middelen, zoals een formulering met *zou(den)* (*Als het altijd licht zou zijn...*).

Een tweede type context waarin sprekers van BN de *moeten*-constructie gebruiken terwijl *mogen* er in NN nauwelijks optreedt, vinden we in gevallen waarin de voorwaardelijke bijzin op de hoofdzin volgt in plaats van eraan voorafgaat, zoals in de tot nu toe gegeven voorbeelden steeds het geval was. Ook sprekers van NN gebruiken wel eens een voorwaardelijke *mocht*-zin na de hoofdzin, zoals in het volgende corpusvoorbeeld.

Aanzien heb je absoluut niet meer, mocht je dat al ooit gehad hebben.

De voorwaardelijke bijzin fungeert in zulke gevallen echter steeds als een nuancering of precisering van de inhoud van de voorafgaande hoofdzin, als een ‘gedachte achteraf’. Maar sprekers van BN gebruiken zulke achteropgeplaatste bijzinnen met *moeten* – en trouwens ook met *mogen* – ook wanneer de bijzin een onlosmakelijk onderdeel van de hoofdzin is. In de volgende voorbeelden expliciteert de bijzin respectievelijk het lijdend voorwerp en het onderwerp van de zin, dat in de hoofdzin al met een voornaamwoord (*dat*, *'t*) is aangekondigd.

Ik vind dat eerder een schending van mijn privacy mocht dat gebeuren.

't (Zou) nu al wreed erg geweest zijn moest dat geen A-attest geweest zijn.

Anders dan in het NN-voorbeeld levert de bijzin hier de belangrijkste informatie, die dan ook niet weggelaten kan worden. Dat is ook het geval in veel voorkomende patronen als *Ik zou het fijn vin-*

---

den moest/mocht... en Wat zou je doen moest/mocht... Sprekers van NN gebruiken in zulke gevallen systematisch een als-zin (Ik zou het fijn vinden als je zou komen).

Een interessante hypothese

Gezien de veel ruimere gebruiksmogelijkheden van voorwaardelijk *moeten* in BN hoeven de frequentiegegevens uit tabel 1 niet langer te verbazen. Een interessante hypothese is nu dat de twee zojuist genoemde verschillen tussen BN en NN verwant zijn: het lijkt erop dat voorwaardelijke zinnen met *moeten* en *mogen* in het BN veel sterker verbonden zijn met hun hoofdzin dan voorwaardelijke zinnen met *mogen* in NN. Voor het tweede genoemde verschil zal dat duidelijk zijn: achteropgeplaatste bijzinnen met *moeten* en *mogen* hebben in BN vaak een belangrijke functie in de zin als geheel. Maar ook het eerste verschil, dus de mogelijkheid van een tegenfeitelijke lezing in BN, duidt op een grote integratie van hoofd- en bijzin. Er is in die tegenfeitelijke gevallen namelijk altijd een inhoudelijke, oorzakelijke relatie tussen de gebeurtenissen van de hoofdzin en de bijzin; de voorwaardelijke bijzin kan niet alleen geparafraseerd worden met *als*, maar zelfs met *alleen als*. In het NN-subcorpus daarentegen zijn bijna alle *mocht*-zinnen van het type *Mocht je nog vragen hebben, bel me dan even*. De bijzin beschrijft daarin steeds een mogelijke toekomstige omstandigheid waaronder de taalhandeling van de hoofdzin (in de meeste gevallen een advies) relevant is. Het is bekend uit de literatuur dat de integratie van hoofd- en bijzin in dat soort gevallen veel minder hecht is dan in het geval van inhoudelijke, oorzakelijke relaties. De hoofdzin vertoont dan bijvoorbeeld vaak ‘gewone’ hoofdzinsvolgorde, dus zonder inversie van onderwerp en persoonsvorm, alsof er geen bijzin aan voorafging. In het corpus blijkt de grotere integratie van de voorwaardelijke zinnen met *moeten* en *mogen* in het BN bijvoorbeeld ook nog uit het feit dat in de hoofdzin in BN het zogenaamde ‘hernemende’ (of ‘resump-

tieve’) pronomen *dan* vaak weg kan blijven, terwijl we daarvan in het gesproken NN-materiaal niet één geval hebben gevonden.

Het eerdere voorbeeld

Moest het altijd licht zijn zouden we niet komen tot dag en nacht.

is dus niet alleen maar typisch BN omdat er *moest* is gebruikt in plaats van *mocht*. Het is vooral kenmerkend voor BN omdat het hier een tegenfeitelijke situatie betreft, waarvoor sprekers van NN helemaal geen *mocht* kunnen gebruiken. Daarnaast laat het corpusonderzoek zien dat ook het ontbreken van *dan* in de hoofdzin een karakteristiek kenmerk van de BN *moest*-constructie is (vgl. *Moest het altijd licht zijn, dan zouden we niet komen tot dag en nacht*). Die constructie is dus niet simpelweg het BN-alternatief voor de NN *mocht*-constructie, maar een specifieke constructie met heel eigen gebruiksmogelijkheden.

Deze en andere verschillen tussen BN en NN worden beschreven in: J. Diepeveen, R. Boogaart, P. Byloo, J. Brantjes, Th. Janssen en J. Nuyts (2006), *Modale uitdrukkingen in Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands: Corpusonderzoek en enquête*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU; Münster: Nodus Publikationen. Dit boek verschijnt eind 2006.

Ronny Boogaart is als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam en als universitair docent aan de Universiteit Leiden.

e-mail: r.j.u.boogaart@let.leidenuniv.nl

De kracht van je stem: verkiezingen in klare taal

KARL HENDRICKX

Op 8 oktober waren er gemeenteraadsverkiezingen. Weet u juist hoe de zetels verdeeld zijn? Of welke kerntaken de nieuwe gemeenteraad eigenlijk onder zijn bevoegdheid heeft? Welke rol spelen de gemeentesecretaris en de financieel beheerder daarbij, zijn zij ook opnieuw benoemd? Ik ben er zeker van dat u bij sommige van deze vragen toch even moet nadenken. De brochure 'Kies-Keurig 2006' en het project 'De Kracht van je Stem' zorgen voor duidelijke uitleg.

Opleiding

Op 8 oktober hebben we met zijn allen nieuwe gemeente- en provinciebesturen gekozen. Met zijn allen, want alle Belgen boven de achttien jaar moeten gaan stemmen. Maar weten al die Belgen ook precies wát ze doen tijdens de verkiezingen en welke gevolgen dat heeft?

Zetelverdeling, ongeldige stem, gedeputeerde, financieel beheerder, intercommunale. Ik durf te wedden dat er weinigen zijn die deze begrippen in verband met de gemeenteraadsverkiezingen min of meer volledig en goed kunnen uitleggen.

Een goede vorming in burgerschap, democratie en politiek ontbreekt nog al te vaak in ons onderwijs. Zeker lager opgeleiden worden daar later het slachtoffer van en vervreemden zo maar al te vaak van de politiek en haar technische en soms bewust wollige jargon. Het is dan ook cruciaal dat jongeren op school duidelijk geïnformeerd worden over de basiswaarden, principes en werking van onze democratie en onze instellingen.

Het Vlaams Parlement wilde daar wat aan doen en heeft het project *De Kracht van je Stem* opgezet. Oorspronkelijk een initiatief van de Vlaamse Onderwijsraad in 2003, is het project overgenomen door het Vlaams Parlement. Het project biedt educatief materiaal aan voor leerkrachten en leerlingen van de hoogste klassen basisonderwijs tot de derde graad van het secundair onderwijs en het volwassenenonderwijs. Het omvat brochures, cd-roms, handleidingen voor de leerkrachten, praktische oefeningen en spel materiaal en wil leerlingen 'opvoeden tot democratie en burgerzin'. Dat impliceert volgens het project zowel het verwerven van 'kennis van de democratische spelregels' als het verwerven van kennis van 'vaardigheden en attitudes'. Beide aspecten komen in het lesmateriaal aan bod.

Kies-Keurig

Specifiek voor de gemeenteraadsverkiezingen werd de brochure *Kies-Keurig 2006* ontwikkeld. De brochure wil in eenvoudige taal de politiek op gemeentelijk en provinciaal niveau voorstellen. Ze legt achtereenvolgens uit wat een gemeente is, wie een gemeente bestuurt, wat de taken van een gemeente zijn en hoe de gemeente haar financiën beheert. Eenzelfde voorstelling krijg je van de provincie en heel in het kort van Brussel. In een laatste deel wordt uitgelegd hoe de gemeente- en provincieraadsverkiezingen in hun werk gaan.

De belangrijkste opzet van de brochure is dat alles in eenvoudige taal uit te leggen. De brochure is dan ook mede uitgewerkt door de vzw *Toemeka*, een sociaal-culturele beweging die ijvert voor een verstaanbare samen-

---

leving. Dat het niet evident is onze soms erg complexe politieke instellingen in eenvoudige taal uit te leggen, beseft Toemeka zeer goed. De vereniging zegt daarover op haar website het volgende:

Taal en politiek: een moeilijke combinatie? Eenvoudiger taal en laagdrempeligheid in al haar facetten zijn in deze campagne belangrijke instrumenten. Maar de verhouding tussen taal en politiek is zeer moeilijk. Eenvoudiger taal is geen synoniem van simplistische taal. Het gebruiken van eenvoudiger taal en communicatie in politiek moet dan ook aan strenge voorwaarden voldoen. Eenvoudiger taalgebruik en laagdrempeligheid moeten het voor iedereen mogelijk maken inzicht te krijgen in een complexe werkelijkheid.

De brochure beantwoordt aan de normen die Toemeka gesteld had: ze heeft een duidelijke structuur en inhoudstafel, heeft een frisse, doorzichtige – zij het soms ietwat drukke – lay-out en is vooral in een eenvoudige, voor iedereen toegankelijke taal geschreven.

Repetitie

Dat blijkt in de eerste plaats uit de herhalingen en pleonasmen, die voor een lezer met veel inhoudelijke voorkennis meteen opvallen, maar die voor een leek nodig zijn om de boodschap goed over te brengen: ‘bis repetita placet’, wisten de Romeinen al. De herhalingen worden niet gebruikt op macrovlak in de tekst – de onderwerpen komen dus niet meermaals aan bod – maar wel op microvlak, binnen alinea’s en zelfs binnen zinnen. Zo heeft de gemeente taken die van gemeentelijk belang zijn. Dat zijn *taken die niet behoren tot de taken van de provincie, de Vlaamse overheid en de federale (of Belgische) overheid*. Hetzelfde om uit te leggen dat de deputatie van de provincie alleen collegiaal beslist: *De deputatie beslist als één man. Net zoals het college van burgemeester en schepenen in de gemeente is het dus een collegiaal orgaan. Geen enkele gedeputeerde kan dus alleen beslissen*. Herhalend en langdradig? Misschien wel voor iemand met kennis van zaken, niet voor een jongere die er geen idee van heeft wat een ‘collegiale’ beslissing inhoudt.

Ook in andere passages die potentieel erg technisch zijn, slagen de auteurs van de brochure erin in eenvoudige bewoordingen dingen

juist en precies te formuleren. Bijvoorbeeld de definitie van de gewone en buitengewone begroting van een gemeente:

Elk jaar maakt de gemeente een schatting van de jaarlijkse inkomsten en uitgaven van het volgende jaar. Dat is de begroting. Er is een gewone begroting en een buitengewone begroting. De gewone begroting is de schatting van de vaste jaarlijkse inkomsten en uitgaven, zoals bijvoorbeeld de verwarmingskosten en de lonen. De buitengewone begroting is de schatting van de jaarlijkse, niet blijvende inkomsten en uitgaven: bijvoorbeeld de kosten van de nieuwe klinkers in de winkelstraat of de aankoop van een gebouw.

Het ‘links-rechtsprincipe’ wordt hier duidelijk toegepast: dat zegt dat je een zin steeds moet opbouwen van bekende naar nieuwe informatie, en de volgende zin moet laten aansluiten op de vorige. Korte zinnen, herkenbare voorbeelden, geen technische termen. Het zijn basisvoorwaarden om te komen tot een toegankelijke formulering.

Dat lukt ook niet altijd. Soms verliezen zinnen door de vereenvoudiging bijna alle betekenis: *Een gemeente is een grondgebied, met alle mensen die er wonen. Een gemeente kan over heel wat zelf beslissingen nemen*. Ik vermoed dat mensen bij het woord *gemeente* in het kader van verkiezingen niet denken aan een grondgebied, maar eerder aan een of meer instellingen. Bovendien blijkt dat uit de tweede zin, waar het ‘grondgebied’ plots ‘beslissingen kan nemen’. Hier en daar duiken nog termen als *bestuurlijke politie (de burgemeester is het hoofd van de bestuurlijke politie)* of *criminele straf (wie veroordeeld is tot een criminele straf is uitgesloten van het kiesrecht)* op.

Ook uitleggen hoe zetels worden verdeeld zonder te vervallen in technisch jargon is uiterst moeilijk. Het resulteert af en toe in nogal vage zinnen:

Je kunt een lijststem geven. Een lijststem is een stem voor een partij en niet voor een persoon. Vanaf deze verkiezingen is de lijststem alleen nog belangrijk om de zetels te verdelen onder de partijen. De lijststemmen tellen niet meer mee voor het aanduiden van de effectief verkozenen.

Deze zin licht een tipje van de sluier op, maar roept tegelijk ook vragen op: hoe werkte het systeem dan vroeger? Wat zijn effectief verkozenen en wat zijn opvolgers? Was er geen aparte lijst met opvolgers? Hetzelfde met de nogal raadselachtige stelling *De gemeente kan een bouwvergunning afleveren*. Doet ze dat alleen als ze daar zin in heeft? Of alleen bij uitzondering? Want verderop staat ook dat de provincie bouwvergunningen uitreikt, iets wat haar door de Vlaamse overheid opgedragen werd...

Precisie

Soms gaat vereenvoudiging ten koste van precisie en dat is ook het geval in deze brochure. Zo staat er immers te lezen dat de gemeente *een politiedienst* heeft en ook *een vuilnisdienst*. Natuurlijk heeft elke gemeente niet zomaar *een* politiedienst, die ze naar eigen goeddunken heeft opgericht en bestuurt. En bovendien heeft ze niet altijd een eigen vuilnisdienst, maar wordt die vaak gedeeld met andere gemeentes (wat trouwens ook geldt voor de politie). De auteurs hebben echter terecht de afweging gemaakt dat alles tot in detail uitleggen de zaken nodeloos gaat compliceren. Verderop wordt trouwens erg duidelijk uitgelegd wat de lokale politie doet en hoe die werkt en wat die mysterieuze *intercommunales* precies zijn.

Positieve toon

Bovenstaande voorbeelden doen niets af aan de kwaliteit van het geleverde product, een brochure waaruit zelfs mensen met een hogere opleiding nog dingen kunnen leren, al was het maar dat de *gemeenteontvanger* blijkbaar zijn naam veranderd heeft in *financieel beheerder*.

Belangrijker nog is de positieve toon die van de brochure uitgaat. De auteurs zijn erin geslaagd hun toon en register niet ambtelijk of droog te laten klinken, maar neutraal-positief, om aan te geven dat politiek en bestuur niet alleen onvermijdelijke maar noodzakelijke aspecten van ieders leven zijn. Zeker in de meer 'beschouwende' conclusies, die in groene blokken geplaatst zijn en als titel hebben *Besturen is niet gemakkelijk*, *De gemeente in de eenentwintigste eeuw* en *Politiek en 'samenleven': een verantwoordelijkheid van overheid en burger*, balanceren de auteurs succesvol op het slappe

koord van een wervende tekst die niet prekerig of populistisch wordt en evenmin in de kaart speelt van bepaalde politieke stromingen. Een laatste voorbeeld, waarin weer de functionele herhalingen opvallen:

Het 'samenleven' organiseren is een bijzonder moeilijke en ingewikkelde opdracht. Er zijn immers grote verschillen tussen mensen en tussen groepen in de samenleving. Er zijn verschillen in manieren van denken, in ervaringen, belangen, behoeftes, achtergronden, enz. Sommige mensen beschikken over veel mogelijkheden, kansen en vaardigheden. Anderen niet. De verschillen zijn groot. De afstand tussen de verschillende groepen in de samenleving is dikwijls zeer groot. Politiek en democratie moeten binnen die grote verschillen zorgen voor gemeenschappelijke afspraken, voor afspraken die gelden voor iedereen. Politiek heeft de opdracht om verscheidenheid en tegenstellingen te overbruggen. Er moeten dus moeilijke beslissingen genomen worden. Er moeten moeilijke keuzes gemaakt worden. Want ook de middelen zijn beperkt: er is niet genoeg geld om alles te doen. Afspraken en keuzes in een democratie zijn altijd een compromis. Maar dan wel een compromis waarbij naar alle groepen geluisterd wordt. In een democratie moet je dus met elkaar rekening willen houden en toegevingen kunnen doen. Dat is de moeilijke uitdaging voor politiek en democratie. Samenleven is niet vanzelfsprekend. Omdat iedereen tot de maatschappij behoort, is ook iedereen betrokken partij.

Een mooi initiatief, dat hopelijk navolging krijgt voor de federale verkiezingen van volgend jaar, al benijd ik niet degene die in 'eenvoudige' taal de Belgische staatsstructuur zal mogen uitleggen...

Meer informatie?

www.dekrachtvanjestem.be

www.toemeka.be

Karl Hendrickx is taaladviseur bij het Rekenhof.

e-mail: hendrickxk@ccrek.be

Gaten in de woordenschat

FILIP DEVOS

Gaten in de woordenschat, zo worden ze wel eens genoemd: 'lexical gaps' in het vakjargon van de linguïstische literatuur. Met de term wordt een al even fascinerend als intrigerend (taal)fenomeen aangeduid. Niet

alle concepten krijgen in taal immers een naam.

Denken we maar aan 'op de laatste pagina van een roman gaan kijken hoe het verhaal eindigt', of 'zaken die we zeker meenemen op reis': het zijn concepten waarmee – in het Nederlands althans – geen woorden of lexemen corresponderen. We moeten die concepten dus in woordgroepen of in zinnen uitdrukken. De taalfilosoof William Van Orman Quine heeft er ruim een halve eeuw geleden al op gewezen: van alle logisch mogelijke concepten of categorieën zijn er maar weinig geactualiseerd in taal. Maar talen verschillen natuurlijk onderling wel in wat en hoe ze bepaalde concepten lexicaliseren. Voor wat wij noodzakelijkerwijs moeten omschrijven als we het hebben over 'het verschijnsel dat iemand tijdens de zwangerschap naar bepaalde etenswaren hunkert' heeft het Arabisch wel een woord: *waham*. Voor 'de gewoonte rond etenstijd op bezoek te komen' zou het Schotse Gaelic de term *giomlaireachd* hebben en 'iemand die liever geen stropdas draagt' wordt in het Duits een *Krawattenmuffel* genoemd. Leuk om te weten, en antropologen kunnen er allicht wel iets mee aanvatten, maar de taalkundige komt niet veel verder dan de constatering: bepaalde concepten worden in bepaalde talen nu eenmaal niet of anders uitgedrukt.

Zo ook lexicaliseren talen soms betekenisverschillen die andere talen dan weer niet maken. Het Latijn (net als het Pools trouwens) kent twee lexicalisaties voor de conceptuele specificaties van 'oom': *patruus* voor 'vaders broer' en *avunculus* voor 'moeders broer'. Het Hongaars onderscheidt *bátya* ('oudere broer') van *öcs* ('jongere broer'). En sommige talen gaan daarin ver. Zo zou het Albanees niet minder dan 27 woorden voor 'wenkbrauw' hebben en eenzelfde aantal voor 'snor'.

Bekend is voorts ook het grote aantal Inuit-woorden voor 'sneeuw' of woorden voor 'paarden' in het Perzisch...

Dat laatste bracht er de Engelsman Adam Jacot de Boinod toe dergelijke woorden te gaan inventariseren, en nu is in een vertaling van Rob van Moppes eindelijk ook diens Penguin-bestseller *The meaning of Tingo* in het Nederlands beschikbaar. Het twintigtal hoofdstukjes in dit boek staan thematisch geordend: 'van top tot teen', 'de familiekring', 'vrije tijd', 'eten en drinken', 'meten is weten', 'weer of geen weer'... Ze bevatten woorden uit 280 talen, niet alleen lexical gaps/onvertaalbare woorden, maar ook lijstjes met 'valse vrienden', benamingen van talen, weetjes over het niesprotocol, voornaamgeving (de naam *Arogo* betekent letterlijk 'moeder zeurde veel tijdens de zwangerschap' in het Luo van Kenia), wijzende gebaren, magische getallen, de landen met het meeste aantal talen (Papoea Nieuw-Guinea en Indonesië), de maandnamen in de Inuit-kalender, dierengeluiden in diverse talen, metaforen, zegswijzen en uitdrukkingen (het Portugese *viajou na maionese*, letterlijk 'door de mayonaise reizen', figuurlijk 'in een droomwereld leven'), palindromen of woorden die enkel uit medeklinkers bestaan, en allerlei andere taaleigenaardigheden. Het *tingo* uit de titel is trouwens een Indonesisch woord dat betekent: 'het één voor één lenen van spullen uit het huis van een vriend tot er niets meer over is'. Een uiterst vermakelijk boekje over woordenschat, en in het Nederlands kunnen we inderdaad de nadruk leggen op die 'schat' aan woorden...

Adam Jacot de Boinod, *Tingo - en andere buitengewone woorden uit de hele wereld*, vertaald door Rob van Moppes, Amsterdam, Mouria, 2006, ISBN 90 458 4844 9, 206 blz., 12,50 euro.

Te boek

Joodse cultuur in nieuw woordenboek

FILIP DEVOS

Joodse woorden in de Nederlandse taal, zo luidt de ondertitel van het pas verschenen *Koosjer Nederlands* van Justus van de Kamp en Jacob van der Wijk. Het is een vuistdik boek van bijna 800 bladzijden geworden, en afgaande op bijvoorbeeld de beschrijving van het Jiddisch in Nicoline van der Sijs' *Groot Van Dale Leenwoordenboek* (Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen, 2005) wekt die omvang op het eerste gezicht toch wel enige verwondering. Veel verder dan het volgende lijstje zal de gewone Nederlandse taalgebruiker wel niet geraken als hem gevraagd wordt enkele joodse woorden in de Nederlandse standaardtaal op te noemen: *koosjer* (Hebreeuws 'rein, zuiver, ritueel'), *bajes* (Hebreeuws 'huis'), *mazzel* (Hebreeuws 'geluk'), *mesjogge* (Hebreeuws 'gek'), *gein* (Hebreeuws 'gunst, liefalligheid'), *heibel* (Hebreeuws 'ijdele, vergeefse zaak'), *stiekem* (Hebreeuws 'stilte'), *smoes* (Hebreeuws 'gerucht, nieuws'), *verramsjen* (*rams* is Hebreeuws 'bedrog'), *gozer* (Hebreeuws 'schoonzoon, bruidegom'). Allicht komt die informant zelfs niet verder dan *koosjer* en *mazzel*.

Maar bij nader inzien valt het lijvige karakter van dit woordenboek van Nederlandse jудаïsme, joodse woorden en uitdrukkingen, toch wel eenvoudig te verklaren. Enerzijds hebben de auteurs – de eerste is, aldus de achterflap, historicus, lexicograaf en jiddischist, de tweede boekhandelaar en muzikant – in hun werk ontzettend veel citaten uit de literatuur opgenomen, anderzijds dient *Koosjer Nederlands* zich ook aan als een encyclopedisch woordenboek. Niet alleen wat tot het

lexicon, de algemene woordenschat dus, behoort, krijgt er een plaats, maar ook encyclopedische informatie van allerlei aard komt erin aan bod. In die optiek is *Koosjer Nederlands* alvast wat vergelijkbaar met F. Claes' *Verschuieren Groot encyclopedisch woordenboek* (Antwerpen, Standaard Uitgeverij/ Den Haag: Sdu Uitgevers, 1996 (tiende uitgave)).

Aan de eigenlijke alfabetische woordenlijst, die ruim 2600 artikelen telt, gaan twee hoofdstukken vooraf. Het eerste gaat in op allerlei methodologische problemen. De auteurs wijzen erop dat het niet de eerste keer is dat joodse woorden verzameld worden (in 1867 was dat bijvoorbeeld al het geval). Het gevaar bestaat echter dat lijstjes almaar overgenomen worden, en zo komen spookwoorden in omloop, 'woorden die voortdurend overgenomen worden in lijsten en woordenboeken, zonder dat iemand weet of en door wie ze ooit werkelijk gebruikt zijn. Ook spookspelingen worden dan gevonden [...]'. Om dat probleem te vermijden – of te doorbreken – hebben de samenstellers gewerkt met een corpus om per lemma een citaat, een tekstgedeelte met het betreffende woord, op te kunnen nemen. Die tekstgedeelten zijn vaak zeer uitgebreid, en dat verklaart al gedeeltelijk de 799 bladzijden van dit boek. Uit een tekstcorpus van meer dan 18 000 citaten werden voor deze uitgave uiteindelijk ongeveer 3 800 citaten geselecteerd (frequent terugkerende auteurs zijn Carry van Bruggen, Arnon Grunberg, Herman Heijermans, Ischa Meijer, Lizzy Sara May, Marga Minco, Is. Querido, Leon de Winter). De uitgebreide literatuur-

---

opgave bevat een drieduizendtal bronnen en geraadpleegde literatuur.

De auteurs hanteren een ruime opvatting van de notie 'joods woord'. Daartoe behoren volgens hen 'woorden die door, voor of rond joden zijn gebruikt'. Dat laatste verklaart meteen de opname van scheldwoorden als *jodenfooi* ('schandelijk laag bedrag waarmee iemand wordt afgescheept'), *jodenlijm* ('speeksel' of 'asfalt') en *jodenstreek* ('bedrieglijke of anderszins afkeurenswaardige (be)handeling').

Het tweede inleidende hoofdstukje schetst de 'geschiedenis van een woordenschat', en heeft het achtereenvolgens onder meer over de joden in de Nederlanden, de taal van die joden, jiddische teksten uit Nederland, de tweedeling van het Amsterdamse jodendom, het jodenhoeks, en een aantal uitspraak- en syntactische eigenaardigheden.

Naast de opname van de vele citaten verklaart ook het encyclopedische karakter van het woordenboek de genoemde 'lijvigheid'. Het bevat veel eigennamen, van personen en plaatsen, maar ook van kranten, organisaties, enzovoort, naast allerlei woorden voor joodse feestdagen, gebruiken en rituelen. Enkele voorbeelden: Ahasverus, bevrijdingsfeest, bidkleed, -mantel, -sluier, Bloemen dag, Brede Jodenstraat, CIZ, Ezau, Hasjeim, holocaust, Jom Havoeftbal ('internationaal joods voetbaltoernooi, dat jaarlijks in Amstelveen plaatsvindt'), Mozes, Muiderberg, NIW (Nieuw Israëlitisch Weekblad), Nieuwemaansfeest, Rosenthaliana, Saartje Vos (bijnaam van het 'eerste oorspronkelijk Nederlandse Asjkenezisch-joodse kookboek', ook bijgenaamd 'men neme'), Zelik (Selig, Zelke; 'Joodse mannenvoornaam'), of ook nog:

bekeringsdag dag van inkeer (tussen Rosjesjone en Jomkipper) / <Hebr. aseres jemei tesjoevo. De tien bekeringsdagen zijn de dagen van inkeer en zelfbezinning van Nieuwjaar tot en met Grote Verzoendag (de eerste tien dagen van de maand tisjrie)

CIZ Centraal Israëlitisch Ziekenhuis, tot 1978 gevestigd aan de Jacob Obrechtstraat, vrijwel naast de R.A. Schuster-soel, in Amsterdam

In het Portugees-Israëlitisch Ziekenhuis, dat ook oneerbiedig de PIZ werd genoemd, naar analogie met haar Asjkenezische zuster de CIZ, heb ik me soms uitstekend geamuseerd. (Siegfried van Praag, 1985)

Talrijke woorden uit de Nederlandse omgangstaal worden met een betekenispecialisatie opgenomen: *aansteker* 'extra kaars met behulp waarvan de andere kaarsen worden aangestoken', *leunen* 'het traditionele 'aanliggen' aan de seidermaaltijd', *ramp* '1) de Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog; (versterkt) de grote ramp; 2) de watersnood van 1953', of *vak* 'het gouden vak, hét vak: het diamantvak, de diamantnijverheid'. Bepaalde woordbetekenissen vinden we dan weer in andere (sub)varianten binnen het Nederlands, denken we maar aan *occasie* in de betekenis 'gelegenheid' of *lezen* in de betekenis 'bidden'. Tussen de vele echte joodse woorden, *badchen* 'ceremoniemeester en grappenmaker bij een bruiloft', *gannef* 'dief', *kourech* 'gierigaard', *nabes* 'dronkenlap', *omsjadden* 'omdopen', *resjoes* 'bevoegdheid, domein', *roof* 'dokter' of *sgag* 'dakbedekking van een loofhut', blijft het toch wat speuren naar echt ingeburgerde woorden. Zoals *habbekrats*, *kapsones*, *gozer*, *mazzel*, *jatten*, *verpatsen*, *tof* of *lef*. Die woorden mogen dan vrij beperkt in aantal zijn – en meteen in tegenspraak met de ondertitel van dit werk –, dat neemt niet weg dat *Koosjer Nederlands. Joodse woorden in de Nederlandse taal* een uiterst verdienstelijke uitgave is, vooral als 'cultureel woordenboek' dan wel.

Justus van de Kamp en Jacob van der Wijk, *Koosjer Nederlands. Joodse woorden in de Nederlandse taal*. Amsterdam/Antwerpen, Contact, 2006, ISBN 90 254 2179 2, 798 blz., 69,90 euro.

Te boek

Taalkalenders voor 2007

FILIP DEVOS

Je kunt het onderwerp zo gek niet bedenken of er bestaat wel een scheurkalender over: geschiedenis, wijn, bridge, natuur, filosofie, sudoku, computer, muziek, gastronomie, bier, moppen, wetenschap, strips, whisky, psychologie, golf, spiritualiteit, Italië, literatuur, seksstandjes, cartoons, puzzels... het komt allemaal als rode draad aan bod in de scheurkalenders die in deze periode van het jaar gretig op de markt worden gegooid. En daartussen zitten weer enkele taalkalenders.

Een klassieker onder deze scheurkalenders is de *Taalkalender* van het Genootschap Onze taal, die inmiddels aan zijn veertiende editie toe is. In de scheurkalender heeft elke dag van de week zijn eigen thema: maandag is taalkronkeldag (verzorgd door Saskia Aukema), dinsdag etymologiedag (Marlies Philippa), woensdag taaladviesdag (taaladviesdienst Onze taal), donderdag gezegdedag (Riemer Reinsma), vrijdag Amsterdamse taaldag (Jan Luitzen), zaterdag namendag (Leendert Brouwer en Rob Tempelaars) en zondag uitleenwoordendag (Nicoline van der Sijts). Hoe noteer je telefoonnummers, vanwaar komt de naam *Coco* in *Coco Chanel*, wat is de overeenkomst tussen *kas* en *kassa*, waar verdiende een *porder* zijn brood mee, waarom heten de inwoners van Brugge en Ronse *Zotten*? De scheurkalender staat borg voor een jaar lang taalweetjes en taalplezier.

Even leuk en leerzaam is de *Kindertaalkalender 2007*, die voor de derde keer verschijnt en specifiek gericht is op kinderen tussen acht en twaalf jaar. Spelletjes, opdrachtjes, weetjes, taalvragen, gedichten, moppen en leuke taalfouten samengesteld door onder meer psycholinguïste Jeannette Verbeek, Heidi Aalbraecht, Annemarie Bon en Kees Spiering, en voortreffelijk geïllustreerd door drievoudig winnaar van de Gouden Penseel Jan Jutte. Enkele lukrake vraagjes: hoe komt 'februari' aan zijn naam? Heeft maart een staart? Waarom zit alle gekheid op een stokje? Geld stinkt niet. Of toch wel een beetje? Communicatie in de ruime zin van

het woord komt hier aan bod, want veel aandacht gaat naar 'dierentaal': je komt te weten wat een paard doet om andere paarden te waarschuwen (hij doet zijn oren naar achteren), hoe een neushoorn zijn gebied afbakent (met bergen poep) of welke vogel als eerste andere dieren in het bos waarschuwt (niet de specht of de uil, maar de merel).

In de *Nieuwe Woordenkalender 2007* ten slotte belichten Ton den Boon, hoofdredacteur van Van Dale, en publicist Jacob Colenbrander de oorsprong en het gebruik van allerlei recente nieuwvormingen. Dat met die neologismen de 365 dagen van het nieuwe jaar gevuld kunnen worden, mag op het eerste gezicht verwondering wekken. De samenstellers grijpen echter ook terug naar oudere nieuwvormingen, en vermelden ook woorden die niet of nauwelijks echt ingang gevonden hebben in de standaardtaal. Daarnaast komen ook uitdrukkingen aan bod of betekenispecialisaties die allerlei Nederlandse woorden recent ondergaan hebben. Dat het Nederlands een springlevende, dynamische taal is, mag blijken uit het gemak waarmee nieuwe woorden – vooral samenstellingen en afleidingen natuurlijk – gevormd worden: *breezerseks*, *cartoondode*, *dertigersdip*, *heidi-meisje*, *makelaarswater*, *moslimisatie*, *uitstelvader*... Iedere dag van het nieuwe jaar lichten de auteurs een 'nieuw woord' toe.

Aan taalkalenders dus (ook) in 2007 geen gebrek!

Onze taal Taalkalender 2007, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2006, ISBN 90 12 11054 8, z.p. 768 blz. (13 x 18 cm), 15,25 euro.

Kindertaalkalender 2007. Met tekeningen van Jan Jutte, Den Haag: Sdu Uitgevers, 2006, ISBN 90 12 11189 7, 768 blz. (13 x 18 cm), 14,50 euro.

Ton den Boon en Jacob Colenbrander, *Nieuwe Woordenkalender 2007*, S.l. [Bilthoven]: Solo, 2006, ISBN 90 762 6876 2, 736 blz. (13 x 19 cm), 14,95 euro.

2000 jaar Latijnse oneliners

HUGO BROUCKAERT

Wie ooit de klassieke humaniora heeft doorworsteld, heeft samen met Caesar en Herodotos door talrijke rivieren gewaad, bergpassen bedwongen en stammen overwonnen. Wij moeten bijzonder onderdanige pubers geweest zijn om teksten van de volgende strekking uit het Latijn te vertalen en uit het hoofd te leren:

... met deze vijf legioenen trekt hij langs de kortste weg over de Alpen naar Transalpijns Gallië. Daar trachten de Ceutronen, de Graioceliërs en de Caturigen zijn leger de doortocht te beletten. Na hen overwonnen te hebben komt hij na zeven dagen vanuit Ocelum, de laatste stad in Cisalpijns Gallië, in de streek der Vocontiërs in Transalpijns Gallië; vandaar trekt zijn leger naar de Allobrogen en zo naar de Segusianen.

Die tekst komt uit 'De veldtocht in Gallië'. Wij leerden destijds 'De Gallische oorlog', maar Paul Claes heeft inmiddels alle classici van de jaren vijftig tot negentig van de vorige eeuw terechtgewezen.

Om ons voor verdere slaapverwekkende teksten te behoeden, werd Caesar in 44 voor Christus met messteken vermoord. Na de drieëntwintigste steek – het was er eentje van Brutus – plaatste Caesar zijn opmerkelijkste oneliner: *Tu quoque, fili mi?* Volgens sommige historici heeft hij *Et tu, Brute?* gezegd, of wellicht in het Grieks *Kai su, Brute?* Alhoewel hij zich na een aantal messteken vermoedelijk al in een liggende houding bevond, overtrof hij met die woorden in ruime mate de hedendaagse rechtopstaande grapjassen, de stand-up comedians. Om met messen doorboord Grieks te beginnen praten en dan nog rond de naam Brutus een paar woordspelingen te maken moet men bijzonder helder van geest zijn. Brutus betekent

immers – Paul Claes zal me niet tegenspreken – zowel domkop als slome (hij was de laatste om toe te steken!). Volgens Suetonius zei Caesar op dat ogenblik helemaal niets meer. Dat kan best, maar het is een detail.

We zijn inmiddels twintig eeuwen later. De jaren tachtig van de twintigste eeuw. Een even tragische situatie. Een Belgische regering is in crisis en voor de politicus Willy Claes, rechtstreekse afstammeling van Ambiorix, dreigt een ministerpost verloren te gaan. De eminente staatsman laat zich voor de televisie in zijn beste Latijn, een Claes waardig, de volgende woorden ontvallen: *Quid met de Constituante?* Als een lopend vuurtje verspreidt het gevleugelde woord van de hoofdman der Eburonen zich langs de huizen van Hasselt van mond tot oor: *Quid met de Constituante?* Bij de bakker, bij de slager in Munsterbilzen en in de kroeg op de hoek in Helchteren brandt het wekenlang op ieders lippen: *Quid met de Constituante?* Voorwaar een waardige opvolger van *Et tu, Brute!*

Beide heren werden enige jaren later ruim overtroffen door een woord van Eddy Wally. Ik schets even de omstandigheden. De bard uit Ertvelde was een zegetocht in de Verenigde Staten begonnen, die echter niet helemaal naar wens was verlopen. Nog maar net terug in Zaventem liet hij zich in zijn onnavolgbaar Randstad-Ertvelds enigszins teleurgesteld ontvallen: 'Ik ben ook bij Frank Sinatra geweest, geweldig, maar hij was niet thuis.' En nu komt het. De volgende reis van Wally ging naar China en onze held zou geen tweede ontgoocheling oplopen. Hij zou niet eerder afreizen dan in de zekerheid dat de Chinese versie van zijn top-per 'Chérie' ook in dat onmetelijke rijk een hit zou worden. Anders ga ik niet, zo glunderde Eddy, waarna hij de onsterfelijke woorden sprak: voor mij is dat een *conditio quod non China!* Hij zingt nu nog in het Mandarijns.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord is correct gespeld?

- a) een stradivarius
b) de kreeftskeerkring
c) een brave Hendrik
d) een alzheimerpatiënt
- a) co-auteur
b) co-educatie
c) lat-relatie
d) instandhouden
- a) souveniertje
b) dineetje
c) biscuittje
d) pardessustje

II. Welk woord wordt hier omschreven?

- soort van lama in Peru en Chili met voortreffelijke, fijne wol
a) paco
b) mico
c) wozoco
- schenkkan met één oor en nauwe hals, meestal van grof aardewerk
a) cremona
b) frumona
c) lagona
- volwassen ever
a) keiler
b) meiler
c) treiler

III. Rijk de woorden aan elkaar

- rad ..... vogel
- mijn ..... schap
- aal ..... tand
- systeem ..... station

IV. Wat betekenen de volgende woorden?

- buitengors
a) roestbruine vogel van de gorzenfamilie
b) buitendijks aangeslibd land
c) jonge kabeljauw

- mans
a) niet-drachtige koe
b) bovenste bovenkledingstuk voor mannen
c) geldbakje waarmee een straatmuzikant rondgaat
- telson
a) munitievoertuig
b) open zinkkuip
c) ongeleed staartstuk van een geleed dier

V. Zet de letters in een andere volgorde en ontdek een nieuw woord

- administreren
- rechtsvraag
- omvergeworpen
- bruikleen

VI. Zoek de fouten in de onderstaande zinnen

- Hoewel hij een hart van koekenbrood had, zette de caféuitbater de dronken bon vivant met x-benen onmiddellijk aan de deur toen die voor de zoveelste keer de klanten lastig viel.
- Omdat hij het alleen zijn beu was, cruisede Pim de hele dag rond in zijn geleaste roodgroene sportwagen.
- Sandra verbrak die dag maar liefst twee records: de boogiewoogie dansen in slowmotion en achterwaarts hink-stapspringen.

OPLOSSINGEN

- I. Id / 2b / 3d
II. Ia / 2c / 3a
III. I. ijs / 2. heer / 3. bes / 4. diskette
IV. Ib / 2c / 3c
V. I. ministerraden / 2. schatnaaver / 3. weggrommoeven / 4. berenkuil
VI. I. koekbrood; café-witbater; X-benen / 2. alleen-zijn; gekasete; rood-groene / 3. slow motion; hink-stap-springen